
Mario
JAREB

Hrvatski institut za povijest, Zagreb

ISTRA U MEDIJIMA,
PROMIDŽBI I
PUBLICISTICI USTAŠKO-
DOMOBRANSKOG
POKRETA I NEZAVISNE
DRŽAVE HRVATSKE OD
KRAJA DVADESETIH
GODINA DO
1945. GODINE

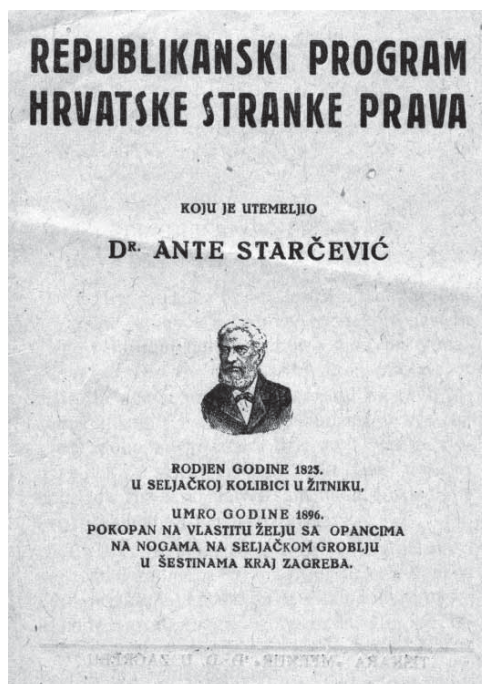

Dr. Ante Pavelić je tijekom dvadesetih godina djelovao kao političar Hrvatske stranke prava, koja se zalagala za uspostavu nezavisne hrvatske države. U programu stranke iz ožujka 1919. godine, koji je Pavelić potpisao kao stranački tajnik, tražilo se «da se /../ sve hrvatske zemlje (Hrvatska, Slavonija, Dalmacija s otocima, Rijeka s kotarom, Međumurje, Prekomurje, Bosna, Hercegovina i Istra s otocima) sjedine u jednu samostalnu neodvisnu hrvatsku državu».¹ U tom razdoblju Pavelić i pravaši nisu imali nikakvih službenih ili neslužbenih veza s talijanskom stranom, pa zbog toga prema njoj nisu trebali ni imati obzira. Uvid u pravaški tisak i publikacije pokazuje da HSP unatoč tome nije tijekom dvadesetih godina Istri posvećivala gotovo nikakvu pozornost. Ipak je spomenuti program i dalje ostao na snazi, pa je i dalje vrijedila formulacija kojom je Istra držana dijelom buduće hrvatske države.² To potvrđuje tumačenje iz 1924. godine, u kojem se tvrdilo i da su «pod hrvatsku državu spadale /../ sve zemlje, koje su navedene u našem programu, te po hrvatskom državnom pravu sve ove zemlje moraju sačinjavati jednu državu – Hrvatsku».³

- 1 *Republikanski program Hrvatske stranke prava koju je utemeljio dr. Ante Starčević*, tisak Tiskare «Merkur» d.d. u Zagrebu, bez oznake god. izdanja, str. 4. Citirani dio predstavlja točku 1. a) «Državno-pravno ustavnog dijela» programa.
- 2 Program je potkraj 1924. godine objavljen i u *Kalendaru «Pravaš» za 1925. godinu*, uredio Matej M. Nazor, izdao konzorcij «Pravaša», Zagreb, bez. ozn. god. izdanja [1924.], str. 30.-32. Navedena formulacija objavljena je na str. 30.
- 3 «Tumač programa H.S.P.», *Kalendar «Pravaš» za 1925. godinu*, str. 33.

Mario Jareb

Istra u medijima, promidžbi i publicistici Ustaško-domobranskog pokreta i Nezavisne Države Hrvatske od kraja dvadesetih godina do 1945. godine

Program HSP-a iz početka 1919., kojega je kao tajnik stranke potpisao dr. Ante Pavelić, predviđao je uključenje cijele Istre u sklop buduće hrvatske države.

Pavelićevo približavanje Talijanima počelo je 1927. godine. U srpnju te godine sastao se u Rimu s predstavnikom fašističke stranke Robertom Forgesom Davanzatijem i predao mu Promemoriju, u kojoj je iz sklopa buduće hrvatske države izostavio sve one hrvatske krajeve koji su nakon Prvog svjetskog rata pripali Kraljevini Italiji.⁴ Od tada pa do rujna 1943. godine Pavelić u svojim javnim nastupima i objavljenim tekstovima nije spominjao Istru u kontekstu njezina mogućeg uključanja u sklop hrvatske države. Ipak stoji i činjenica da su neki od vođa Ustaško-domobranskog pokreta povremeno znali istaknuti istarski problem. Ustaško-domobransku šutnju o Istri povremeno su iskorištavali i politički protivnici, koji su ukazivali na neosjetljivost tog pokreta za patnje istarskih Hrvata.

Tako je u rezoluciji od 10. listopada 1935. organizacija Hrvatskog kola u SAD-u optužila dr. Antu Pavelića i orga-

⁴ Cjeloviti tekst Promemorije u hrvatskom je prijevodu objavio Jere JAREB, «Šest dokumenata o prvom dodiru dra Ante Pavelića s talijanskom vladom 1927.», *Hrvatska revija*, god. XX., sv. 4. (80.), prosinac 1970., str. 1165.-1178. O susretu s Davanzatijem i o Promemoriji pisala je i Nada KISIĆ KOLANOVIĆ, *NDH i Italija*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2001., str. 17.-18.

nizaciju Hrvatskog domobrana kao «izdajničke plaćenike» Mussolinija.⁵ To treba staviti u kontekst onog dijela rezolucije, u kome se prosvjedovalo «proti zločinačkim progona, kojima su podvrgnuta naša hrvatska braća u Istri /../, a naročito žestoko i ogorčeno protestiramo proti demonskome planu krvavoga tirana Mussolinija, da svoj napadaj na nedužnu Etiopiju spoji sa pokušajem, da se istodobno riješi sebi nepoćudnog elementa, istarskih i drugih Hrvata, čiju mušku mladost namjerice šalje u žarku Afriku /../».

Dr. Mladen Lorković bio je jedan od rijetkih istaknutih pripadnika Ustaško-domobranskog pokreta, koji je tijekom tridesetih godina posvetio pozornost istarskoj problematici. Riječ je o poglavlju njegove knjige *Narod i zemlja Hrvata* pod naslovom «Hrvati izvan povijesne Hrvatske».⁶ Prema njemu su «povijesnoj Hrvatskoj» pripadale nekadašnja banska Hrvatska, Dalmacija i Bosna i Hercegovina, odnosno one zemlje koje su nekada činile hrvatsku državu. Taj se pojam poklapao sa «službenom» koncepcijom dr. Ante Pavelića i Ustaško-domobranskog pokreta o granicama buduće nezavisne hrvatske države.⁷ Među «Hrvate izvan povijesne Hrvatske» Lorković je svrstao pripad-

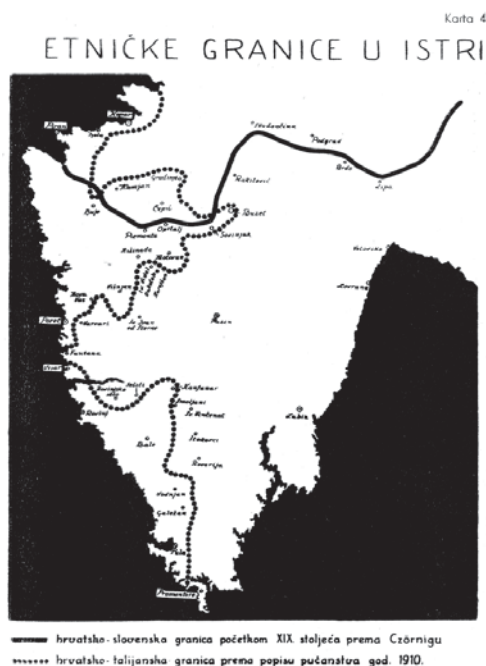
5 Glavne dijelove te rezolucije, donesene na skupštini u New Yorku, prenio je prema newyorškom tjedniku *Hrvatski list i Danica hrvatska* buenosaireški tjednik *Argentinske novine*, god. II., 7. prosinca 1935., str. 1. Hrvatski je domobran bio organizacijom koja je prije 1941. godine okupljala pristaše dr. Ante Pavelića u SAD-u i nekim zemljama Južne Amerike (ponajprije u Argentini), a do kraja 1934. domobranski su ogranci postojali i u nekim europskim zemljama. Organizacije Hrvatskog domobrana i Ustaša – hrvatska revolucionarna organizacija (UHRO), činili su Ustaško-domobranski pokret koji se u Hrvatskoj, europskim zemljama i objema Amerikama razvijao prije travnja 1941. godine. Usp. Mario JAREB, *Razvoj i djelovanje Ustaškog pokreta od nastanka do travnja 1941. godine*, doktorska disertacija, Zagreb, 2003.

6 LORKOVIĆ, Mladen, *Narod i zemlja Hrvata*, Matica hrvatska, Zagreb, 1939. Navedeno poglavlje objavljeno je na str. 166.-215., a Istri (s Rijekom, Zadrom i Lastovom) posvećene su stranice 167.-172. Istarski Hrvati spomenuti su i na drugim mjestima u knjizi.

7 O tome sam pisao u radu pod naslovom «Planovi i koncepcije ustaško-domobranskog pokreta od početka tridesetih godina do travnja 1941. o opsegu i granicama buduće nezavisne hrvatske države», *Hereditas rerum Croaticarum ad honorem Mirko Valentić*, priredili Alexander Buczynski, Milan Kruhek i Stjepan Matković, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2003., str. 302.-314. Isti sam članak uz manje izmjene uklopio i u spomenutu doktorsku disertaciju, str. 118.-135. Članak pokazuje da je dr. Ante Pavelić od svoga odlaska u emigraciju do travnja 1941. godine razmjerno dosljedno zastupao koncepciju prema kojoj se hrvatska država trebala sastojati od banske Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Dalmacije. Pritom se mislilo na zemaljske granice koje su postojale do kraja Prvog svjetskog rata. Bilo je predviđeno da Hrvatskoj pripadne i Međimurje, a na Jadranu je priznata tadašnja međunarodna granica između Jugoslavije i Italije. Zbog toga su Zadar i Lastovo kao dijelovi Dalmacije isključeni iz opsega Hrvatske, a u nju su uključeni otok Krk i Kastav, koji su pripadali austrijskoj Markgrofoviji Istri.

Mario Jareb
Istra u medijima, promidžbi
i publicistici Ustaško-
domobranskog pokreta i
Nezavisne Države Hrvatske
od kraja dvadesetih godina
do 1945. godine

nike hrvatskih manjina u različitim europskim zemljama te cjelokupno hrvatsko iseljeništvo. Pritom on razlikuje dvije skupine tih Hrvata, i to prema njihovoj povezanosti s «hrvatskim narodnim tлом». Prvu skupinu «tvore istarski Hrvati, koji u neprekinutom kontinuitetu nadovezuju svoja kompaktna selišta uz područje banske Hrvatske te čine sa svojom zemljom dio hrvatskog narodnog tla, ako ih i ne brojimo u povijesnu Hrvatsku, /./».⁸ Zanimljivo je da se požalio na činjenicu što je Hrvatima «izvan hrvatskoga povijesnog područja hrvatska /./ javnost posvećivala oduvijek premalo pažnje, a posvećuje je premalo i danas».⁹ Važno je također to što je dosljedno obrazlagao kako je Istra većinski hrvatska zemlja. On se pozabavio i razlozima nazadovanja broja Hrvata od polovice 19. stoljeća do njegova vremena. Pritom je uočio da se oni ne mogu objasniti prirodnim demografskim procesima, no propustio je jasno istaknuti talijansku protuhrvatsku politiku nakon 1918. godine. Unatoč tome je Lorković opetovano istaknuo pripadnost Istre «hrvatskom narodnom tlu», što je odskakalo od ilegalnih i legalnih istupa drugih pripadnika ustaške domovinske skupine.

*Dr. Mladen Lorković je u svojoj knjizi *Narod i zemlja Hrvata iz godine 1939.* istarskim Hrvatima posvetio znatnu pozornost. Na zemljovidu objavljenom u toj knjizi prikazane su etničke granice u Istri.*

8 LORKOVIĆ, *n. dj.*, str. 166.

9 ISTO, str. 167.

Uspostava NDH i njezino «savezništvo» s fašističkom Italijom značili su za hrvatsku javnost i politiku gotovo potpunu šutnju o istarskom pitanju. Od toga ipak u manjoj mjeri odstupa dio školskih udžbenika objavljenih u razdoblju do rujna 1943. Neki su naime autori uspjeli u svoje uratke ubaciti kratke i na prvi pogled skrivene tvrdnje o hrvatskom značaju Istre. Tako je Živko Jakić napisao da se od «hrvatskih /./ zemalja humanizam pojavio najprije u Istri /./», čime je učenicima otvoreno sugerirao da je Istra hrvatska.¹⁰ Ostali autori nisu bili tako izravni. Primjerice, Lovre Katić je pišući o širenju protestantizma među Hrvatima spomenuo istarske protestante Antuna Dalmatina i Stjepana Konzula Istranina.¹¹ Pritom je istaknuo da su jači «pristalice Lutherove iz našeg naroda /./ **Matija Franković [sic!]** (*Flacius Illyricus*), /./ i biskup **Vergerije, /./**». U *Čitanci za četvrto godišće pučkih škola* učenici su ukratko mogli doznati da «Hrvata ima i preko granica u talijanskom dijelu Dalmacije, Istri, Njemačkoj, /./», što ni po čemu nije ukazivalo na hrvatski karakter Istre.¹² Ipak je u istoj čitanci objavljena pjesma pod naslovom «Učka», u kojoj su opisane ljepote te istarske planine i okolnih krajeva.¹³ Važno je istaknuti da je ista objavljena u poglavlju pod naslovom «Lijepa naša domovino», koje je učenicima trebalo približiti različite krajeve NDH. Zbog toga treba zaključiti da je autor knjige učenicima htio posredno ukazati na hrvatski značaj Istre.

Kapitulacija Italije značila je i preokret u pristupu vlasti NDH. Tada su poduzete i neke političke i diplomatske mjere za priključenje Istre i Rijeke u državno područje NDH, no to se nikada nije dogodilo. Pritom su glavnu ulogu odigrali Nijemci, koji su imali drugačije planove. Pokušajima vlasti NDH da uspostave vlast na području Istre i razlozima neuspjeha u većoj se ili manjoj mjeri bave brojni radovi.¹⁴ Zbog toga, kao i zbog vrlo ograničenog opsega ovog rada, u nastavku ću se uglavnom pozabaviti

10 JAKIĆ, Živko, *Povijest hrvatskoga naroda sa svjetskom poviješću za IV. razred srednjih škola*, dio II., Nakladni odjel Hrvatske državne tiskare, Zagreb, 1941., str. 38.

11 KATIĆ, Lovre, *Povijest katoličke crkve*, II. prerađeno izdanje, Nakladni odjel Hrvatske državne tiskare, Zagreb, 1942., str. 139.-140.

12 *Za dom spremni. Čitanka za 4. godišće pučkih škola u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Nakladni odjel Hrvatske državne tiskare, Zagreb, 1942., str. 90.

13 *Isto*, str. 60. Zanimljivo je da je pjesma objavljena između tekstova o Velikim župama Modruš (str. 57.-59.) i Vinodol i Podgorje (str. 60.-62.). Njihova su područja činila jugozapadnu granicu prema Kraljevini Italiji, čime su bile zemljopisno najbliže istarskom području.

14 Od novijih radova na prvom mjestu treba navesti knjigu Antuna GIRONA i Petra STRČIĆA *Poglavnikovom vojnom uredu. Treći Reich, NDH*,

odnosom medija, promidžbe i publicistike NDH prema Istri u istom razdoblju.

Ipak se prije toga treba ukratko prisjetiti osnovnih činjenica o događajima nakon kapitulacije Italije. Prve naznake o tome da bi vlasti NDH mogle tražiti uključenje Istre u hrvatsko državno područje bile su vidljive već 9. rujna 1943. Toga je dana dr. Edo Bulat javno sazvao jedan sastanak, na koji je pozvao «članove jadranskih Hrvata, kao i ostale domoljubne hrvatske prvake iz Dalmacije, Istre i Hrvatskog primorja».¹⁵ Već 11. rujna 1943. hrvatska je javnost mogla steći dojam o ozbiljnosti namjera o priključenju Istre. Naime, toga je dana poglavnik dr. Ante Pavelić imenovao dr. Oskara Turinu glavarom građanske uprave za oslobođeno područje Gorskog kotara, Hrvatskog primorja i Istre te Velike župe Modruš, Vinodol i Podgorje te Lika i Gacka.¹⁶ Već 13. rujna 1943. Pavelić je u brzojavu Vođi Reicha zatražio uključenje istočne Istre u sastav NDH.¹⁷ Slične su odluke i zakonske odredbe donošene sve do kraja rata, bez obzira na njemački otpor. Najvažnije od njih, koje su uz to u trenutku donošenja mogle hrvatskoj javnosti djelovati uvjerljivo, bile su one donesene u rujnu i listopadu 1943. godine. Prvo je hrvatska državna vlada na sjednici od 20. rujna 1943. zaključila da je poglavnik dr. Ante Pavelić «državnopravnom izjavom od 10. rujna 1943. ustanovio, da su činima talijanske kraljevske vlade poništeni i za hrvatsku državu neobvezatnim postali Rimski ugovori od 18. svibnja 1941., kojima je bila postavljena

Sušak – Rijeka i izvješće dr. Oskara Turine 1943., Povijesno društvo Rijeka, Rijeka, 1993. Dosta podataka sadrži i knjiga Maria MIKOLIĆA, *Istra 1941.-1947. Godine velikih preokreta*, Barbat, Zagreb, 2003. Autor je odnosu NDH prema Istri posvetio cijelo poglavlje pod naslovom «NDH i Istra», str. 315.-322. O vojnom aspektu nastojanja predstavnika vlasti NDH (osobito onih na Sušaku) da stvore uvjete za priključenje istarskog područja toj državi pisao je Nikica BARIĆ u knjizi *Ustroj kopnene vojske domobranstva Nezavisne Države Hrvatske, 1941.-1945.*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2003., str. 343.-351. Važna je i knjiga Rolanda KAL-TENEGGERA, *Operationszone «Adriatisches Küstenland». Der Kampf um Triest, Istrien und Fiume 1944/1945*, Leopold Stocker Verlag, Graz-Stuttgart, 1993. U njoj su iscrpno ocrtni vojni događaji na području zone, no dan je i širi politički i diplomatski kontekst njezina postojanja i djelovanja.

15 Njegov je poziv, pod naslovom «Poziv jadranskim Hrvatima», objavilo i posebno izdanje zagrebačkog dnevnika *Nova Hrvatska* (dalje: *NH*) od 9. rujna 1943., str. 2. Usp. Bulatov životopis u *Tko je tko u NDH*, Mihnerva, Zagreb, 1997., str. 57.-58.

16 Ta je odluka objavljena i u *NH*, br. 214. od 12. rujna 1943., str. 1.

17 Spominju ga A. GIRON i P. STRČIĆ, *n. dj.*, str. 8. Zanimljivo je da ga Mario MIKOLIĆ uopće ne spominje, iako u poglavlju o odnosu NDH prema Istri nastoji što detaljnije opisati upravo Pavelićev odnos prema toj problematici.

granica između Italije i Hrvatske u pogledu na hrvatske zemlje, bez razlike da li su prije pripadale bivšoj Jugoslaviji ili Italiji».¹⁸ Zbog toga je odlučeno da se donese «zakonska odredba o protegnuću državne uprave na pripojene krajeve», a njome će također biti osnovane i «nove velike župe, kao za područje Ravnih kotara sa Zadrom, te za područje Rieke i hrvatskog diela Istre». Dojam da se ni Nijemci neće protiviti širenju vlasti NDH preko nekadašnjih rapalskih granica hrvatska je javnost mogla steći na temelju govora njemačkog opunomoćenog generala u Hrvatskoj Glaise von Horstenaua, održanog 10. rujna 1943. na Državnoj krugovalnoj postaji Zagreb.¹⁹ On je u ime njemačkih oružanih snaga pozvao «sinke hrvatske domovine» da izvjesе «zastave Hrvatske ne samo u Senju i Dubrovniku, nego i na Rieci i na Sušaku, u Zadru, Šibeniku i Splitu».

Neuspjeli put dr. Oskara Turine i upravnog i redarstvenog osoblja u Rijeku i Sušak u listopadu 1943. pokazuje da su i vlasti NDH tijekom rujna i listopada vjerovalе u izvjesnost uspostave svoje vlasti na području Rijeke i Istre.²⁰ Odrazom toga bili su i prilozi u tisku NDH, koji su sa velikom sigurnošću govorili o uspostavi vlasti na istarskom području. Dio hrvatske javnosti koji je neposredno pratio njemački tisak mogao je ipak već potkraj rujna uvidjeti da Nijemci imaju drugačije poglede na sudbinu Istre. Primjerice, vodeći je njemački tjednik *Das Reich* u broju 39. od 26. rujna 1943. objavio zemljovid NDH na kojemu su bile označene nove granice. Šira je hrvatska javnost imala prigode vidjeti taj zemljovid potkraj listopada 1943., kada je objavljen u zagrebačkom *Hrvatskom narodu*.²¹ Na

18 «Zakon o upravi u oslobođenim krajevima na Jadranu. Zaključak hrvatske državne vlade donešen na sjednici od 20. rujna 1943.», *Hrvatski narod* (dnevnik, Zagreb, dalje: *HN*), br. 845. od 28. rujna 1943., str. 1.

19 Taj je govor, pod naslovom «Sinci hrvatske domovine pođite i izvjesite hrvatske zastave u Senju u Dubrovniku i na Rieci, na Sušaku i u Zadru, kao i u Šibeniku i Splitu!», objavljen i u *NH*, br. 213. od 11. rujna 1943., str. 1.

20 O Turininu namjeravanom putovanju za Sušak i Rijeku vidjeti kod A. GIRONA i P. STRČIĆA, *n. dj.* O razlozima neuspjehа vlasti NDH da uspostave vlast u Rijeci i Istri polemički su na stranicama buenosaireškog časopisa *Hrvatska misao* 1962. raspravljali navedeni O. Turina i Marko Sinovčić. Njihovu su polemiku na str. 103.-119. svoje knjige prenijeli A. GIRON i P. STRČIĆ.

21 Primjerak toga broja lista *Das Reich* čuva se u Hrvatskom povijesnom muzeju, Dokumentarnoj zbirci II. Faksimil iz njega objavljen je u *HN*, br. 872. od 29. listopada 1943., str. 3. Uz faksimil je, pod naslovom «Hrvatska i Sjeverni Jadran, objavljen i prijevod kraćeg teksta iz njemačkog izvornika (njemački je naslov bio «Kroatien und die nördliche Adria»). *Das Reich* je bio nazočan na novinskom tržištu NDH, o čemu svjedoče i ostali sačuvani primjerci u navedenoj Dokumentarnoj zbirci II. Na sačuvanim se naime primjercima nalaze otisci žiga Press-importa d.d.,

hrvatsku je javnost krajnje zabrinjavajuće mogla djelovati činjenica da je na njemu dotadašnja granica s Italijom i dalje zadržana kao «prava» granica, iako je uz ime grada Rijeke bilo označeno da je u njemu «sjedište šefa hrvatske građanske uprave» («Sitz eines Chefs der Kroat. Zivilverwaltung»).

Neuspjeh nastojanja u rujnu i listopadu odredili su da je i promidžba i publicistika NDH drugačije počela pristupati istarskoj (i riječkoj) problematici. Dotadašnja sigurnost u brzu uspostavu vlasti zamijenjeni su dokazivanjem hrvatstva Istre i Rijeke te isticanjem potrebe da se ti krajevi u budućnosti uključe u NDH. Pritom su korišteni brojni povijesni, etnografski, zemljopisni i gospodarski argumenti. Prilozi koji su objavljeni u tisku NDH od kraja 1943. godine do proljeća 1945. razlikovali su se po svojem obliku i svrsi. Najbrojniji su kraći napisi jednostavnijeg sadržaja, koji su očito bili namijenjeni široj čitalačkoj publici. Takvi su prilozi najčešće bili i bogato ilustrirani slikama istarskih gradova i krajolika te Istrana u narodnim nošnjama. Takvi su prilozi također objavljeni već tijekom rujna i listopada 1943. Dobar je primjer takvog pristupa i svojevrsni «istarski» broj zagrebačkog tjednika *Hrvatski krugoval* od 3. listopada 1943.²² Većina je priloga u tom broju bila posvećena Istri.²³ Riječ je uglavnom o kratkim

poduzeća koje je uvozilo njemački i ostali strani tisak u NDH. O Pressimportu d.d. i tisku iz Reicha na njemačkom jeziku u NDH pisao sam u radu pod naslovom «Njemačko novinstvo i periodika u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (1941.-1945.)», *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice 2000*, Njemačka narodnosna zajednica. Zemaljska udruga Podunavskih Švaba, Osijek [2001.], str. 162.-163.

- 22 *Hrvatski krugoval* je za NDH počeo izlaziti u lipnju 1941. pod naslovom *Hrvatski radio list*. Izlazio je neprekinuto do proljeća 1945. godine. Tijekom 1943. bio je tjednikom koji je izlazio na 20 stranica. Prilozi na omotnim stranicama (uglavnom fotografije) bili su tiskani u bakrotisku, što je list činilo atraktivnim. Osnovna je namjena lista bila da obavješćuje o programu radio postaja u sustavu Hrvatskog krugovala, no brojnost drugih priloga (članaka i slikovnih priloga) osigurala mu je znatno veću pozornost javnosti.
- 23 Radio program objavljen je na str. 8.-14. U cijelosti su Istri bili posvećeni sljedeći prilozi: I. A., «Istro naša, sirotice pusta...», koji je zauzimao cijelu str. 4, a zadaća mu je bila da ukratko iznese povijesne dokaze hrvatstva Istre; Ernest Radetić, «Hrvatska zastava. Novela iz istarskog života», koja je zauzimala cijelu str. 6. te dio strane 18.; Dr. Z. V., «Što je Istra dala hrvatskoj kulturi», str. 7.; Nikola Žic, «Priroda i težnje Istre i Istrana», koji je zauzimao veći dio str. 15.; prof. dr. Božidar Širola, «Neke značajke osobine narodnih popijevaka iz Istre», koji je zauzimao najveći dio str. 17.; te nepotpisani prilog «Iz istarske književnosti», koji je zauzimao veći dio str. 18. Uz članak na str. 5. «Povijesni datum 9. rujna 1943. Proglasi upućeni hrvatskom narodu putem D. K. P. Zagreb», koji se posredno također ticao i Istre, objavljena je i pjesma Gabriela Cvitana «Istra», za koju je istaknuto da je «spjevana prije oslobođenja

člancima i književnim priložima, koji su čitaocima trebali pružiti osnovne podatke o istarskoj prošlosti i kulturi. U *Hrvatskom krugovalu* objavljen je potkraj studenoga 1943. godine i prvi poznati mi zemljovid u kojem je za NDH Istra uključena u hrvatsko područje. Na njemu je ukratko prikazano koje su sve strane vlasti u prošlosti gospodarile u hrvatskim zemljama, a objavljen je pod naslovom «Hrvatske zemlje u prošlim stoljećima».²⁴ Po tome se razlikuje od zemljovida koji su objavljeni u drugoj polovici 1944. i tijekom 1945., čija je svrha bila prikazivanje granica i državnog područja NDH. Istra (i Dalmacija) bili su na njemu označeni kao «Hrvatska pod Mletcima».²⁵

Mediji, promidžba i publicistika govorili su o cijeloj Istri. Istovremeno su vlasti NDH tijekom 1943. i početkom 1944. godine u dokumentima koji su služili za pregovore i uvjeravanje vlasti Trećeg Reicha uglavnom govorile o istočnim krajevima Istre. To potvrđuje i spomenuti Pavelićev brzojav od 13. rujna 1943. O tome što se podrazumijevalo hrvatskim krajevima Istre govori promemorija MVP-a NDH vladi Reicha od 10. veljače 1944.²⁶ U njoj se tvrdilo da Operativna zona «Jadransko primorje» obuhvaća «znatne krajeve jedinstveno nastanjene Hrvatima i direktno povezane s ostalim hrvatskim prostorom u istočnoj i središnjoj Istri, Rijeci i okolici, zatim na kvarnerskim otocima, izuzevši miješane krajeve i djelomično nastanjene Hrvatima u južnoj i zapadnoj Istri». O tome da vlasti NDH polovicom 1944. godine nisu još bile sigurne koji dio Istre treba pripasti hrvatskoj državi govori i Zakonska odredba o velikim župama od 20. lipnja 1944., u kojoj je stajalo da se ovlašćuje «ministar unutarnjih poslova, da naredbom propiše područje i sjedište velike župe Raša».²⁷

Istre». U sklopu radio programa na str. 9. objavljena je slika Vladimira Gortana i kraći tekst u kojem je najavljeno da «16. listopada o. g. bit će na D. K. P., Zagreb, u okviru izvedbe 'Hrvata u borbi' od 20.10-21.00 sat održana posebna izvedba posvećena Gortanu i ostalim istarskim mučenicima».

- 24 Objavljen je uz članak Franje PERŠE pod naslovom «Razpeta Hrvatska», *Hrvatski krugoval* (tjednik, Zagreb), god. III., br. 42., 28. studenoga 1943., str. 3. i 18. Zemljovid je objavljen na str. 3.
- 25 Zanimljivo je navesti da je granica Istre na sjeveru išla od Trsta te se spuštala na Kvarner između Rijeke i Opatije. Ipak iz te činjenice ne treba izvlačiti olake zaključke o tome da je autor «predao» najsjevernije krajeve sjeveroistočne Istre. Cijeli je naime zemljovid tek gruba skica s vrlo neprecizno povučenim granicama.
- 26 KRIZMAN, *Ustaše i Treći Reich*, prvi svezak: Pavelić s Hitlerom na nizbrdici, Globus, Zagreb, 1983., str. 295.
- 27 Ta je zakonska odredba objavljena u *Narodnim novinama. Službenom listu Nezavisne Države Hrvatske* (dnevnik, Zagreb, dalje: NN), god. CX, br. 138, 21. lipnja 1944., str. 1. Ta je odredba uskoro doživjela manje

Ona ipak pokazuje da je bila riječ o području koje se (uz izuzetak otoka Raba) protezalo zapadno od granice određene Rimskim ugovorima od 18. svibnja 1941. godine.²⁸ Držim da se isticanjem imena rijeke Raše u imenu te velike župe spretno izbjeglo izričito spominjanje Istre, no istovremeno je jasno istaknuto da bi znatan dio istarskog poluotoka trebao ući u granice NDH. Ubrzo je pak objavljivanjem zemljovida i izričito pokazano da se mislilo na uključivanje cijelog područja nekadašnje Markgrofovije Istre, o čemu će biti više riječi u nastavku.

U međuvremenu je u vodećim listovima u NDH objavljeno više značajnih priloga koji su govorili o hrvatskom pravu na Istru. U tom sklopu treba istaknuti članak geografa i srednjoškolskog profesora Nikole Žica pod naslovom «Istra zemljopisno pripada Hrvatskoj», koji je objavio zagrebački *Hrvatski narod* početkom 1944. godine.²⁹ On je napisao da je Istra ne samo etnički hrvatska, nego su i «veze, koje Istru spajaju s ostalim zemljama dinarskog krša, posve očite. Mnoge su im prirodne i gospodarske crte zajedničke i iste». On nije negirao talijanski kulturni i gospodarski utjecaj u povijesti, no opetovano je istaknuo hrvatsku brojnost i postojanost te hrvatski etnički karakter toga prostora.

ispravke, koje su objavljene u *NN*, br. 168 od 28. srpnja 1944., no dio o Velikoj župi Raša nije promijenjen.

- 28 Rab je uključen u Veliku župu Vinodol-Podgorje. O tome da je bila riječ o području zapadno od granice određene u svibnju 1941., zorno svjedoči i zemljovid Nezavisne Države Hrvatske iz 1945. godine. Riječ je o njegovu II. izdanju, koje je u mjerilu 1:1.500.000 tiskao Zemljopisni zavod Oružanih snaga 1945. godine. Jedan primjerak toga zemljovida posjedujem u svojoj zbirci. 1945, Zagreb, 1995., str. 172.-173. Postoji mogućnost da je prvo izdanje toga zemljovida tiskano još 1944. godine, o čemu će više riječi biti u nastavku.
- 29 Članak je objavljen u *HN*, br. 923. od 1. siječnja 1944., str. 9. i 10. Nikola Žic je o Istri opširno pisao još 1936. godine u knjizi *Istra-zemlja*, objavljenom iste godine u Zagrebu. U njoj je također zastupao mišljenje da Istra po svom zemljopisnom smještaju, prometnom položaju, strukturi i izgledima gospodarstva te po etnografskom sastavu pripada istočnoj obali Jadrana. Nakon uspostave NDH objavio je udžbenik pod naslovom *Zemljopis Nezavisne Države Hrvatske za niže razrede srednjih škola*, čije je drugo izdanje izdao Nakladni odjel Hrvatske državne tiskare u Zagrebu 1942. godine. Nove su okolnosti diktirale sadržaj toga udžbenika, zbog čega se istarski Hrvati spominju tek u kratkom odlomku o Hrvatima izvan domovine (str. 75.). Tamo stoji da u prvu skupinu Hrvata izvan domovine spadaju oni, «koji stanuju preko državne granice na neprekidnom narodnom području u Boki Kotorskoj, Dalmaciji i Istri pod Italijom (600.000)». Držim da je ta konstrukcija bila u tadašnjim prilikama prilično smjela, budući da se protivila izričitim tvrdnjama talijanskog «saveznika» o talijanstvu istočne obale Jadrana, a napose Istre i Rijeke. Ona također podsjeća i na Lorkovićevu formulaciju iz 1939. o neprekinutom «hrvatskom narodnom tlu».

I S T R A

ZEMLJOPISNO PRIPADA HRVATSKOJ

Prirodna Istra dala je boginu na obzoru...
Zašto je Istra hrvatski poljubac...
Zadarska mora razlijevanje...
Dijana koja postaje otokom...
Alpa se dižu...
U prijelazu i postajuju obrambeni i...
U prijelazu i postajuju obrambeni i...
U prijelazu i postajuju obrambeni i...

U početku u Istri nije bilo Talijana

Druga sčeta Hrvata u Istru

Faksimil dijela članka dr. Nikole Žica 'Istra zemljopisno pripada Hrvatskoj', koji je u objavljen u zagrebačkom Hrvatskom narodu 1. siječnja 1944.

Također je značajan i podlistak dr. Ivana Krajača, koji je pod naslovom «Istra s Goričkom krajinom. Kontinuitet sviesti i glavna prirodna obrana Hrvatske» izlazio u zagrebačkom tjedniku *Spremnost* od polovice travnja do kraja svibnja 1944.³⁰ Autor je najviše prostora posvetio razmatranju zemljopisnog položaja Istre. Pritom je nastojao dokazati da činjenice o etnografskom sastavu stanovništva, zemljopisni položaj te perspektive gospodarskog razvoja upućuju na potrebu pripadnosti poluotoka hrvatskoj državi.

U tom su razdoblju autori u NDH često pisali o prošlosti hrvatsko-talijanskih odnosa u Istri, s naglaskom na neravnopravnom položaju istarskih Hrvata. Pritom su osobito isticale talijanske težnje za potpunim potalijančivanjem poluotoka u drugoj polovici 19. stoljeća te protuhrvatski teror talijanskih režima u razdoblju od 1918. do 1943. godine.

Među brojnim uradcima publicistike i promidžbe u NDH izdvaja se knjiga Ernesta Radetića *Istra pod Italijom 1918.-1943*, koja je objavljena u Zagrebu potkraj 1944. godine. Riječ je o dokumentarnom prikazu talijanskog fašističkog nasilja protiv većinskog hrvatskog stanovništva. Radetićeva je knjiga dobro poznata današnjoj stručnoj javnosti, pa nema potrebe za širim opisivanjem njezina

30 Taj je podlistak objavljen u šest nastavaka. Riječ je o nastavcima objavljenim u *Spremnosti*. *Misao i volja ustaške Hrvatske* (tjednik, Zagreb), god. III., br. 113. od 16. travnja 1944. do br. 119. od 28. svibnja 1944. Svi su nastavci objavljeni na str. 2. odgovarajućeg broja *Spremnosti*.

Mario Jareb
 Istra u medijima, promidžbi i publicistici Ustaškodombranskog pokreta i Nezavisne Države Hrvatske od kraja dvadesetih godina do 1945. godine

Mario Jareb
**Istra u medijima, promidžbi
i publicistici Ustaško-
domobranskog pokreta i
Nezavisne Države Hrvatske
od kraja dvadesetih godina
do 1945. godine**

sadržaja.³¹ Ipak treba upozoriti da je autor u predgovoru (datiranom s 16. rujna 1944.) imao potrebu istaknuti da «smo svjedoci strašne Kalvarije, koju je posljednjih 25 godina prošao, a i još uvijek prolazi onaj naš dobri narod», što je hrvatsku javnost još jednom opomenulo na činjenicu da je Istra i dalje bila izvan hrvatskih granica.

Naslovnica knjige Ernesta Radetića Istra pod Italijom, koja je potkraj godine 1944. objavljena u Zagrebu.

Unatoč tome se u istom razdoblju u tisku i drugim publikacijama počelo s učestalim objavljivanjem zemljoviđa, na kojima je u državno područje redovito uključivana i cijela Istra. U drugoj polovici 1944. godine uglavnom su to bili zemljoviđi objavljivani u sklopu različitih novinskih članaka, kao i u drugim publikacijama. Zbog njihove se nepreciznosti može ipak tek naslućivati gdje se je točno trebala protezati državna granica na istarskom području. U tom je smislu karakterističan zemljovid iz početka prosinca 1944. godine, objavljen na *Hrvatskim zidnim novinama*.³² Njemu je po graničnim rješenjima istovjetan zemljo-

31 Osobito zbog činjenice da je pretisak te knjige izišao 1991. godine u nakladi ogranaka Matice hrvatske iz Rijeke i Poreča te Istarskog književnog društva Juraj Dobrila iz Pazina.

32 Riječ je o publikaciji koja je lijepljena na oglasne ploče i zidove poput plakata (i dimenzijama je odgovarala plakatima). Zemljovid je tiskan na *Hrvatskim zidnim novinama*, god. III., br. 7., Zagreb, 1. prosinca

vid objavljen na najvišoj vrjednoti niza poštanskih maraka posvećenih I. hrvatskoj udarnoj diviziji, koje su stavljene u promet početkom siječnja 1945. godine.³³ Svakako najzanimljivija publikacija iz 1945. godine (čije je prvo izdanje po svoj prilici objavljeno još 1944. godine) je spomenuti samostalni zemljovid, kojeg je tiskao Zemljopisni zavod Oružanih snaga.³⁴ On je jasno pokazao da je sjevernom granicom NDH na istarskom području trebala biti nekadašnja granica Markgrofovije Istre. Isti je pokazao i to da je zamišljena Velika župa Raša trebala zauzeti područje koje se protezalo zapadno od granice uspostavljene Rimskim ugovorima od 18. svibnja 1941. O tome kakvo je bilo pravo stanje stvari svjedoči donekle i sam zemljovid. Naime, područje Velike župe Raša nije podijeljeno na kotareve, a nije određeno niti njezino sjedište. To pokazuje da vlasti NDH (odnosno ministar unutarnjih poslova) nisu imale potrebu urediti to područje čak ni na papiru, budući da nad njim nisu imale nikakav nadzor.

Zamišljeni prostor Velike župe Raša prikazan je i na zemljovidu Nezavisne Države Hrvatske, koji je godine 1945. objavio Zemljopisni zavod oružanih snaga.

1944. Faksimil toga broja objavio je Predrag HARAMIJA, *Stoljeće političkog plakata u Hrvatskoj*, Kabinet grafike HAZU, Zagreb, 1992., str. 50.

33 Riječ je o vrjednoti od 100+100 kn. Filatelistička literatura kao nadnevak stavljanja u promet niza i prigodnog bloka navodi 5. siječnja 1945. Niz i blok spominju se u svim katalozima koji obrađuju marke NDH, pa tako i u katalogu [autora Petra Strpića,] *Hrvatska '98. Katalog maraka*, Barbat, Zagreb, 1998., str. 41.

34 Na to upućuje činjenica što je vrhovni povjerenik Operativne zone

Ipak treba upozoriti da su predstavnici NDH na Sušaku do samog kraja rata pokušavali konkretno djelovati i u cilju mogućeg širenja svoje vlasti na područje Istre unatoč vrlo slabim izgledima. Iako ograničeni njemačkom pripadnošću Sušaka Operativnoj zoni «Jadransko primorje», vojni su predstavnici ustrajali na organiziranju postrojbi oružanih snaga NDH. Za našu je temu najzanimljivija I.

«Jadransko primorje» Friedrich Rainer 1944. prosvjedovao zbog toga što su u NDH tijekom 1944. tiskani zemljovidi «na kojima se područje Rijeke i 'hrvatskog dijela Istre' označava nazivom 'Velika župa Raša», GIRON-STRČIĆ, *n. dj.*, str. 128.-129. Mario MIKOLIĆ, *n. dj.*, str. 319. poziva se na prethodnu knjigu, no termin «hrvatski dio Istre» zamijenio je terminom «istočni dio Istre». On također govori o samo jednom zemljovidu te Rainerov prosvjed povezuje s pretpostavkom da je «to vjerojatno bio odgovor na distribuciju zemljovida NDH u izdanju njemačke tvrtke Bayerfarma 1942.» Pretpostavljam da je riječ o zemljovidu pod naslovom «Bayerova' karta Nezavisne Države Hrvatske» (čiji se jedan primjerak čuva se u kartografskoj zbirci NSK, signatura: X-H-B-118) te držim da on nije bio predmetom Rainerova prosvjeda. Naime, taj je vrlo neprecizan zemljovid uključivao u područje NDH i krajeve izgubljene 18. svibnja 1941. (područje Sušaka-Čabra, anektirane Dalmacije i Boke kotorske), a tadašnja stvarna granica s Kraljevinom Italijom bila je označena na način na koji se inače na zemljovidima iscrtavaju unutarnje upravne granice. Istra je na zemljovidu nedvojbeno prikazana kao dio Italije, a na njemu nigdje nije otisnut naziv «Velika župa Raša». Zanimljivo je istaknuti da su na tome zemljovidu otoci Cres i Lošinj označeni na isti način kao i krajevi izgubljeni u svibnju 1941. Jedini zasad poznati mi zemljovid na kojem je bilo jasno vidljivo da je upravo istarsko područje trebalo činiti zamišljenu Veliku župu Raša jest navedeno II. izdanje zemljovida NDH iz 1945. Već sam spomenuo mogućnost da je I. izdanje tiskano tijekom 1944. godine, pa je Rainer mogao prosvjedovati upravo zbog njegova izdavanja. U spomenutoj kartografskoj zbirci NSK pohranjena su još dva zemljovida NDH iz 1944. godine, no na njima nema ni spomena termina «Velika župa Raša». Kao prvi od njih dolazi zemljovid pod naslovom «Nezavisna Država Hrvatska. Upravna podjela», Zemljopisni zavod oružanih snaga, Zagreb, 1944., signatura u NSK: X-H-B-64. Na njemu su označene i povijesne «granice velikih župa i kotareva za koje još nisu donijete zakonske odredbe», pa je na taj način ucrtano i područje nekadašnje Markgrofovije Istre. U legendi sjedišta i imena Velikih župa navedena je i Velika župa Istra sa sjedištem u Puli (odnosno Pulju, kako je stajalo na zemljovidu). To pokazuje da je zemljovid tiskan prije 20. lipnja 1944. Iako se na njemu ne spominje Velika župa Raša, ipak bi zbog činjenice da su na njemu vrlo jasno izražene pretenzije na Istru valjalo ostaviti otvorenom mogućnost da je i on bio predmetom Rainerova prosvjeda. To je manje vjerojatno u slučaju «Malog zemljovida Nezavisne Države Hrvatske», tisak i naklada Knjižare St. Kugli, Zagreb, 1944. (tiskan nakon 17. srpnja 1944.), signatura u NSK: X-H-B-58. Važno je istaknuti da je granica NDH na zapadu povučena sve do vrha V. Snežnik, no na prostoru zapadnije od njega nije označena nikakva granica. O tome da su postojale namjere uključivanja Istre u sastav NDH tek posredno nam govori činjenica da su granice Velikih župa Modruš, Vinodol i Podgorje i Sidraga-Ravni kotari prema Istri i krajevima otrgnutim u svibnju 1941. bile označene kao unutarnje upravne granice Velikih župa, a ne kao državna granica. U popisu velikih župa nigdje se ne spominje Velika župa Raša, iako je njezino postojanje tada već bilo predviđeno spomenutom zakonskom odredbom iz lipnja 1944.

istarska domobranska pukovnija (od početka 1945. djelovala je pod nazivom Hrvatska istarska pukovnija), koja je svojim imenom i oznakama podsjećala na želju da se Istra uključi u sastav NDH.³⁵ Oznakom pukovnije bio je istarski grb, kojeg su njezini pripadnici nosili na odorama.³⁶ Koliko mi je poznato, u domobranstvu NDH nije bilo u praksi da svaka postrojba ima i svoju posebnu oznaku. Zbog toga se isticanje posebnih oznaka na odorama pripadnika te pukovnije može protumačiti i kao nastojanje za postizanjem promidžbenih efekata.

O tome da se na lokalno stanovništvo Sušaka i okolnih područja (pa tako i na Istrane) nastojalo neposredno promidžbeno djelovati svjedoče i neki prilozi u listu *Glas Primorja*, koji je izlazio na Sušaku od ožujka 1944. do kraja rata.³⁷ Kao i sve druge publikacije na području Operativnog područja «Jadransko primorje», i taj je list bio pod neposrednim njemačkim nadzorom. Ipak nema nikakve dvojbe da su preko njega djelovali pristaše NDH, od kojih je najistaknutiji bio suradnik i politički komentator lista Marko Sinovčić.³⁸ Prvi je podnaslov lista – *Hrvatsko glasilo Primorja i Istre* – jasno upućivao na želje izdavača da Istra bude sjedinjena s ostalim hrvatskim zemljama. Pretpostavljam da je zbog njemačkog pritiska pojam Istre uskoro izbačen iz podnaslova. List je ipak i dalje nastavio pisati o prilikama na poluotoku, odnosno nastavio je isticati njegov hrvatski značaj. Riječ je o rubrici «Istarski glas», koja je objavljivana u prvih nekoliko mjeseci izlaženja *Glasa Primorja*, a uspjela se održati do srpnja 1944. Ipak su i kasnije na stranicama toga lista objavljivani «istarski» prilozi.

35 Uz to što je bila dijelom Hrvatskog domobranstva, ista se pukovnija nalazila i pod neposrednim njemačkim nadzorom. To je osobito došlo do izražaja potkraj 1944. godine, kada zapovjedništvo preuzima njemački redarstveni časnik, SS-Sturmbannführer (SS-bojnik) Mihovil Karlo Sertić. On je unatoč svoje pripadnosti SS-u djelovao i u skladu s interesima NDH, pa je tako u više proglašenja najavljuvao priključenje Istre NDH, a početkom 1945. bilo je predviđeno da pukovnija zaposjedne područje Pazina. O pukovnji je pisao i Nikica BARIĆ, *n. dj.*, str. 343.-351.

36 Slika platnene oznake za rukav objavljena je u knjizi Krunoslava MIKULANA i Siniše POGAČIĆA, *Hrvatske oružane snage 1941.-1945. (ustrojstvo, odore i oznake)*, P.c. grafičke usluge d.o.o., Zagreb, 1999., str. 46. Autori na istoj stranici spominju da je za «pripadnike te pukovnije propisana *l./l.* posebna oznaka koja se nosila na gornjem dijelu lijevoga rukava – štit od tamnoplavog sukna s istarskom kozom bijele boje koja stoji na zelenom polju; *l./l.* Zbog ove oznake dobili su naziv 'kozari'».

37 Prvi je broj lista izašao 1. ožujka 1944. godine. U brojevima do rujna iste godine kao urednik je bio označen Mario Kühnel, poznati autor lakoglazbenih skladbi. Usp. njegov životopis u *Hrvatskom leksikonu*, I. svezak – A-K, Naklada leksikon d.o.o., Zagreb, 1996., str. 592.

38 Usp. Sinovčićev životopis u *Tko je tko u NDH*, str. 359.-360. te kod A. GIRONA i P. STRČIĆA, *n. dj.*, str. 128.

U navedenoj rubrici, kao i u drugim priložima, vidljivo je nastojanje uredništva da prilozi budu politički što neutralniji. Zbog toga su objavljivani kraći tekstovi o istarskim gradovima, krajolicima i ljudima (posebice o narodnim običajima i glazbi).

Razložno je pretpostaviti da je tome listu po svojem sadržaju bio sličan program Razglasne postaje Sušak, iza čijeg su programa stajale iste osobe.³⁹ U početku svojega izlaženja *Glas Primorja* redovito je donosio raspored programa te postaje. Kako je riječ tek o navođenju naslova emisija, to se zasad treba zadržati na prethodnoj pretpostavci.

Svi opisani pokušaji vlasti i promidžbe NDH da utječu na uključenje Istre u sastav te države ostali su bez uspjeha. Promidžbene najave o tome kako će u Istru jednog dana zakoračiti noga hrvatskog vojnika na ironičan su se način i ispunile početkom krajem travnja i početkom svibnja 1945. godine. Tada su se manje postrojbe Hrvatskih oružanih snaga povlačile preko njezina područja u nastojanju da se prebace zapadnim saveznicima.

Sudbina Istre tada je u potpunosti došla u ruke posve novih čimbenikana, pri čemu dotadašnji odnos vlasti NDH prema toj hrvatskoj zemlji nije igrao nikakvu ulogu.

Na kraju treba zaključiti da dosadašnje općenito mišljenje u historiografiji o šutnji predstavnika Ustaško-domobranskog pokreta prema problemu Istre vrijedi i dalje. Ipak stoji i činjenica da su pojedinci iz toga pokreta znali progovoriti o toj problematici, no riječ je tek o iznimkama koje potvrđuju pravilo.

Držim značajnim istaknuti činjenicu što je u nizu školskih udžbenika objavljenih u NDH do rujna 1943. godine više autora smoglo hrabrosti i istaknulo hrvatski značaj Istre. Obzirom na to da su ti udžbenici utjecali na formiranje mišljenja desetaka tisuća učenika hrvatskih škola, mislim da je riječ o značajnoj pojavi.

U razdoblju od rujna 1943. do svibnja 1945. uočljiv je značajan nesrazmjer između korištenja medija, promidžbe i publicistike na jednoj strani te poduzimanja učinkovitih političkih, diplomatskih i vojnih mjera na drugoj. To govori o važnosti analize promidžbenog i publicističkog djelovanja, odnosno dodatno svjedoči o slabosti NDH u odnosu na svojega njemačkog saveznika i pokrovitelja. Zbog toga je vlastima NDH tek preostalo da korištenjem

³⁹ U prethodno navedenom životopisu iz *Tko je tko u NDH*, str. 359., stoji da je Sinovčić vodio «u Sušaku razglasnu postaju te na njoj bio politički komentator».

promidžbe i publicistike stvore kod vlastitog stanovništva dojam o ozbiljnosti svojega nastupa i da održe nadu u konačno priključenje Istre području svoje države. Istovremeno je to moglo poslužiti i za dokazivanje hrvatskoga prava na Istru pred stranim (njemačkim) predstavnicima.

Obzirom na ograničenost opsega ovog rada, u njemu su tek dotaknute brojne teme i problemi koji zaslužuju daljnja istraživanja i analizu. Zbog toga će u budućnosti neminovno trebati nastaviti s istraživanjima, kako bi se dobili cjeloviti odgovori na pitanja o odnosu Ustaško-domobranskog pokreta i vlasti NDH prema Istri.

Mario Jareb
**Istra u medijima, promidžbi
i publicistici Ustaško-
domobranskog pokreta i
Nezavisne Države Hrvatske
od kraja dvadesetih godina
do 1945. godine**

Mario Jareb
**Istra u medijima, promidžbi
i publicistici Ustaško-
domobranskog pokreta i
Nezavisne Države Hrvatske
od kraja dvadesetih godina
do 1945. godine**

ISTRA U MEDIJIMA, PROMIDŽBI I
PUBLICISTICI USTAŠKO-DOMOBRA
NSKOG POKRETA I NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE
OD KRAJA DVADESETIH GODINA DO
1945. GODINE

Cljučne 3: Ustaško-domobranski pokret, NDH,
Istra, politički planovi

Odnos prijeratnog Ustaško-domobranskog pokreta i Nezavisne Države Hrvatske prema Istri slabo je istražen. Činjenica je da na ustaškoj strani u razdoblju od kraja dvadesetih godina do rujna 1943. tom problemu nije posvećivana gotovo nikakva pozornost. Tome je razlog talijansko pokroviteljstvo dr. Ante Pavelića i kasnije ustaške organizacije, kao i talijanska dominacija u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj do rujna 1943. Posve je nova situacija nastupila kapitulacijom Italije, kada su vlasti NDH počele zahtijevati i uključivanje istarskog područja u svoj državni sklop. Zajednička je karakteristika cijelog razdoblja od kraja dvadesetih godina do 1945. nedostatak značajnijih političkih (od rujna 1943. i diplomatskih i vojnih) poteza. U praksi se odnos prema Istri sveo na njezino spominjanje u medijima, promidžbi i publicistici Ustaško-domobranskog pokreta i Nezavisne Države Hrvatske.

THE TREATMENT OF ISTRIA AND ISTRIAN
CROATS IN MEDIA, PUBLICATIONS AND
PROPAGANDA OF THE USTASHA-DOMO
BRAN MOVEMENT AND INDEPENDENT
STATE OF CROATIA

Key words: Ustasha-Domobran Movement, Independent State of Croatia, Istria, political plans

The author attempted to analyze how media, publications and propaganda of the Ustasha-Domobran Movement and the Independent State of Croatia (ISC) treated Istria and Istrian Croats. Italian domination over the Ustasha-Domobran Movement and in the ISC before September 1943 was the main reason for an almost complete Ustasha silence on Istria and Istrian Croats. Still, there are some exceptions from that, as is shown by the example of Mladen Lorković's book *Narod i zemlja Hrvata* (*People and Land of Croats*, Zagreb 1939). During the peri-

od between April 1941 and September 1943 some writers of school-textbooks were brave enough to include some data on Istrian Croats in their books.

The situation completely changed after the surrender of Italy in September 1943. A new situation had raised some hopes that the Istrian peninsula might be incorporated into the territory of the ISC. Therefore, media, publications and propaganda initiated an intensive campaign to prove and strengthen Croatian claims in Istria. The ISC authorities failed to unite Istria with the rest of Croatia. However, media, publications and propaganda continued with their efforts to keep hope of the unification alive until the end of the WWII.

Mario Jareb
**Istra u medijima, promidžbi
i publicistici Ustaško-
domobranskog pokreta i
Nezavisne Države Hrvatske
od kraja dvadesetih godina
do 1945. godine**